

УДК 7.04:391(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-13>

Світлана ДОЛЕСКО,

orcid.org/0000-0001-6702-5606

аспірантка кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) svitlana@dolesko.com

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО КОСТЮМУ В ПОРТРЕТУВАННІ ГЕРОЇВ П'ЄСИ «ЛІСОВА ПІСНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У публікації висвітлено результати дослідження п'єси Лесі Українки «Лісова пісня» як літературного твору, в якому уособлено специфіки менталітету, фольклорної та мистецької спадщини українського народу, що виявлено шляхом аналізу комплексу народного костюма та його елементів. Проблематика дослідження. У п'єсі Лесі Українки «Лісова пісня» представлено авторське трактування матеріальної й духовної спадщини українців. У тому числі, своє місце посів образ народного костюма українського народу, що слугує інструментом розкриття психологізму портретів персонажів «Лісової пісні». Необхідним вбачається аналіз міри його застосування в даному творі, що додасть вивченню портретів героїв п'єси нового трактування. У зв'язку з чим, метою дослідження є з'ясування ролі українського народного костюму при створенні Лесею Українкою портретів персонажів п'єси «Лісова пісня». Для вирішення поставленої мети сформовано наступні завдання: проаналізувати текст п'єси на предмет наявності згадок про комплекс народного костюма та його окремі елементи; дослідити роль вбрання у висвітленні психологізму та соціального статусу персонажів «Лісової пісні». У вирішенні завдань застосовано ряд дослідницьких методів, серед яких провідними є міждисциплінарний та аналітичний. Джерелом дослідження слугує безпосередньо п'єса Лесі Українки «Лісова пісня». У результаті проведеної роботи з'ясовано, що в даному творі авторка великого значення надавала опису народного одягу персонажів – особливо, Лукаша та Мавки як головних. Завдяки цьому вдало розкриті їхні психологічні портрети, соціальна приналежність, трагізм долі. Те, як Лесея Українка формувала портрет у даному творі, свідчить про нерозривний зв'язок взірців класичної літератури з українським менталітетом, фольклором та декоративно-прикладним мистецтвом, і, зокрема, з народним вбранням, яке надає літературним творам національного колориту.

Ключові слова: народне мистецтво, портретування персонажів, традиційне вбрання.

Svitlana DOLESKO,

orcid.org/0000-0001-6702-5606

Postgraduate of the Department of Art Expertise
National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) svitlana@dolesko.com

THE ROLE OF UKRAINIAN FOLK COSTUME IN PORTRAYING THE CHARACTERS OF LESYA UKRAINKA'S PLAY FOREST SONG

This publication offers the results of a study of Lesya Ukrainka's play *Forest Song* as a literary work that embodies specifics of the mentality, folklore and artistic heritage of the Ukrainian people, revealed by analyzing a complex of folk costume and its elements. Problem setting. Lesya Ukrainka's play *Forest Song* presents the author's interpretation of the material and spiritual heritage of Ukrainians. In particular, the image of folk costume of the Ukrainian people took its place, serving as an instrument of revealing psychologism of the portraits of *Forest Song* characters. An analysis of the measure of using it in this play seems necessary, for it will add new interpretation to the study of portraits of the play's characters. Considering the foregoing, the purpose of this study is to ascertain the role played by Ukrainian folk costume when Lesya Ukrainka created portraits of the characters of her play *Forest Song*. To achieve this goal, the following objectives were set: analyzing the play's text for the existence of mentions of a complex of folk costume and its particular elements; studying the role of clothing in describing psychologism and social status of *Forest Song* characters. A number of research methods were used to accomplish these objectives, with interdisciplinary and analytical methods being the leading ones. The source of this study was Lesya Ukrainka's play *Forest Song* itself. The results of this study have revealed that the playwright attached significant importance to describing traditional clothes of the play's characters, especially *Lukash* and *Mavka* as the main characters. It helped aptly present their psychological portraits, social status, and tragedy of their fate. The way Lesya Ukrainka formed portrait in this play indicates the intrinsic connection of the best examples of traditional literature with Ukrainian mentality, folklore, and decorative and applied arts, and particularly with traditional clothing, which imbues literary works with national colorfulness.

Key words: folk art, portraying of characters, traditional clothing.

Постановка проблеми. Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня» (1911 р.) є видатним зразком української літератури. Виконана в формі віршованої п'єси на три дії, «Лісова пісня» розповідає про трагічну історію кохання Лукаша та Мавки як представників кардинально протилежних світів – людського й світу чарівних істот.

Леся Українка в даному творі мовою віршів втілила особливості міфології українського народу, описала риси його менталітету, окремі аспекти матеріальної та духовної культури. Також авторка зробила акцент на ролі природи в житті українців, силу й красу якої вони поважали, дослухались до явищ природи, наділяли їх магічними властивостями. Вищеперераховане свідчить про значні знання Лесі Українки в цій царині, а також про повагу до рідного краю та ототожнення з ним.

Вкрай цікавим є один із прийомів, який, на нашу думку, застосувала авторка в роботі над «Лісовою піснею», завдяки чому кожна з трьох частин цього твору передає глибину душі українського народу та становить інтерес для даного дослідження. Це введення Лесею Українкою опису комплексу й окремих частин традиційного вбрання українців при формуванні нею портретів персонажів «Лісової пісні».

Тобто, саме вбрання слугувало тим акцентом, завдяки якому розкриття психологізму героїв відбувалось повною мірою. Даний вектор вивчення твору є актуальним для мистецтвознавчої науки, оскільки на прикладі предметного аналізу зразків вбрання може якісно доповнити трактування мистецького образу традиційного костюму українського народу.

Аналіз досліджень. Беручи до уваги той факт, що п'єса «Лісова пісня» є одним із найвідоміших зразків українського літературного надбання, різнобічному вивченню цього твору в науковому просторі України приділена велика увага. Разом із тим, слід зазначити, що з точки зору аналізу народного вбрання українців при портретуванні персонажів «Лісової пісні» дослідницька робота фактично не проводилась, тож дане дослідження заповнить цей просвіт.

На відміну від цього, драма-феєрія Лесі Українки користувалась посиленням інтересом у вивченні її в акценті фольклористики, етнографії, мовознавства, літературної критики, музикознавства, культурології тощо. Дана тема входить до кола наукових інтересів О. Забужко, С. Холодинської, М. Павленко, О. Шегеди, Л. Скупейко, І. Шевченко, В. Березинського, В. Баранової, І. Бестюк, І. Веретейченко, О. Мазур, Т. Борисюк, Н. Бондаренко, М. Хилюк, І. Щукіної та інших науковців.

Зокрема, міфологічного змісту «Лісової пісні» стосуються напрацювання Л. Скупейка, І. Веретейченко й Т. Борисюк. Філософське сприйняття літературної манери Л. Українки, її життєвого шляху та персонажів «Лісової пісні» висвітлила О. Забужко в книзі «Notre Dame d'Ukraine : Українка в конфлікті міфологій» (Забужко, 2018).

І. Шевченко в своїй публікації досліджує сакральний художньомовний світ «Лісової пісні» за допомогою аналізу сакральної лексики та поділу на тематичні групи, до яких належать дійові особи, час та місце дії, світ тварин та рослин. І зазначає при цьому: «Мова драми на тлі свого часу виявляє надзвичайну своєрідність авторського голосу. Пафос твору – це пафос загального, філософського порядку. Письменниця порушила глобальні проблеми людського буття, окреслила проблемні горизонти антропології та культурології традиційної і сучасної» (Шевченко, 2008).

С. Холодинська при розгляді естетичного аспекту даного твору, робить висновок, що «... унікальність структури цього твору надає багатий матеріал для його різноманітних інтерпретацій...» (Холодинська, 2010: 102). Вона також при описі музичного тексту звучання п'єси, звернула увагу в своїй праці й на костюми героїв в «Лісовій пісні», зазначивши при цьому: «Поетеса дуже скрупульозно ставилась до цього твору не тільки щодо музичного супроводу, але й у підборі костюмів для своїх персонажів, яких уявляла собі тільки в поліському вбранні і ні в якому іншому більше...» (Холодинська, 2010: 106). Художню функцію окремих елементів вбрання в «Лісовій пісні» розкриває О. Мазур, що є спробою аналізу комплексу вбрання персонажів твору (Мазур, 2010). Тож, як бачимо, увага науковців до ролі та символіки вбрання персонажів твору є недостатньою, це питання потребує висвітлення.

Мета дослідження – з'ясувати роль та значення українського народного костюму при портретуванні героїв п'єси «Лісова пісня» Лесею Українкою.

Виклад основного матеріалу. У різних літературних напрямках принципи структурно-семантичних особливостей портретування різняться. Кожен автор обирає свої власні шляхи, способи та методи характеристики персонажів, аби досягти бажаного сюжетного забарвлення, наділити їх необхідними художньо-естетичними й психологічними рисами.

У драмі-феєрії Л. Українки «Лісова пісня» портрет є важливим семантичним структурним елементом, який дозволяє глибоко проаналізувати місце героя в літературному творі та осмислити

глибину твору. Одним із компонентів моделювання портрету в творчості Лесі Українки є означення віку та його ознак, але слід зауважити, що переважна кількість опису у авторських ремарках, і лише частково у репліках інших персонажів. Наприклад, «Той, що греблі рве» – *«молодий, дуже білявий, синьоокий, з буйними і разом плавкими рухами»*, Водяник *«древній сивий дід, довге волосся і довга біла борода»*, Лев *«уже старий чоловік, поважний і дуже добрий з виду»*, Лукаш *«дуже молодий хлопець, гарний, чорнобривий, стрункий, в очах ще є щось дитяче»*, Лісовик *«малий, бородатий дідок, меткий рухами, поважний обличчям»*, Перелесник *«гарний хлопець <...> з червонястим, буйно розвіяним, як вітер, волоссям, з чорними бровами, з блискучими очима»*, Килина *«молода повновида молодиця»*. Єдиний персонаж, характеристику якому Л. Українка висловила через іншого – це Мавка, про яку Лукаш говорить при першій зустрічі, що у неї *«руки білі, і сама тоненька»*, але робить акцент не на її молодості, а на асоціації *«як панна»*.

Наступним, і першочерговим для нашого дослідження, є портретування образу героя через опис естетики одягу. Це спроба авторки підкреслити фундаментальні ознаки традиційного українського народного костюма, а в репліках персонажів показати соціально-психологічний стан персонажу. З огляду на специфіку застосування згадок про вбрання, можна стверджувати, що Леся Українка була добре обізнана з комплексом вбрання Поліського краю як її малої батьківщини, з символічним значенням кожного його елемента та кольорів. Тож, у «Лісовій пісні» авторка «вбрала» своїх героїв у строї Полісся.

Розглянемо детально окремі приклади згадок вбрання як інструменту, який підсилює характеристику як окремих персонажів, так і сюжету в цілому. Наприклад, мати Лукаша каже про одяг Мавки, що та вбрана як в *«жебрацькі шмати»*, а коли Мавка перевдягнулася на вимогу матері, то Лісовик так описує образ Мавки, що вона *«убравши для жарту за жebraчку»*. Естетичні традиційні погляди на дівочий образ показані не лише у ставленні до одягу, але й до зачіски: про розпущене волосся Мавки мати каже, що та *«усе як відьма ходить»*, а щоб відповідати традиції, то потрібно *«зачесатися чепурненько»*. І Мавка вже з'являється з зачіскою, коли *«волосся гладко зачесане у дві коси і заложене навколо голови»*. Однак, цей приклад свідчить не лише про естетичні вподобання, але й про покору дітей батькам, про повагу до старших, зокрема невістки до свекрухи.

Колористика – це не лише важливий інструмент для змалювання краси природи, чи ознак пори року, це й спосіб розкриття семантики образу. Наприклад, міфічні персонажі не наділені деталізованим описом одягу, а лише його кольоровим позначенням: «Той, що греблі рве» – *«одяга на йому міниться барвами, від каламутно-жовтої до ясно-блакитної»*, у Водяника шати *«барви мулу, на голові корона із скойок»*, Такий опис створює в уяві читача щось своє, відмінне від людського традиційного одягу, Перелесник *«гарний хлопець у червоній одежі»*, у Русалки два вінки та серпанок, а у Русалки Польової *«зелена одіж на їй просвічує де-не-де <...> на голові синій вінок з волошок»*. Л. Українка, описуючи в своїй творчості художньо-психологічні образи міфічних істот, свідомо не приділяє зайвої уваги опису їхнього вбрання. Натомість, мінімальний опис одягу інколи виступає навіть як самостійний художній образ, що створює цілісну характеристику персонажів у творі. Наприклад, Потерчата *«двоє маленьких, бліденьких діток у біленьких сорочечках»*, Злидні – *«малі, заморені істоти, в лахмітті»*. Тож, під час лаконічної характеристики міфічних героїв авторкою акцентується увага переважно на кольорі, який вдало втілює семантичну доміную образ.

У даному випадку влучно описане вбрання розкриває психологічну характеристику персонажа, оскільки костюм передає стан і настрої головної героїні. Тобто, без додаткових слів чи описів зрозуміло душевний стан Мавки коли вона просить Лісовика дати їй «святкові шати» або коли «зриває з себе багрянлицю».

Дуже цікаво Л. Українка за допомогою вбрання передає й настрої природи. Наприклад, хоч дерева й не беруть участь в діалогах та діях, але з розповідей головних персонажів стає зрозумілим, що природа тут – жива, є уособленням чарівного світу. Л. Українка підкреслює це тим, що метаморфічно показує зміну пори року через їх переодягання: *«вдяг яшень-князь кирею золоту, а дика рожка буйній корали»*, *«Стара верба, смутна береза навіть у златолави й кармазини вбралась»*. Також варто звернути увагу й на те, що Л. Українка протягом п'єси постійно змінює одяг лише для Мавки, для підсилення психологізму окремих сцен. А Лісовик, наприклад, змінює свій одяг лише двічі. Навесні ми його бачимо *«у брунатному вбранні барви кори, у волохатій шапці з куницї»*. А восени він з'являється *«у довгій киреї барви старого золота з темно-червоною габою внизу, навколо шапки обвита гілка достиглого хмелю»*.

Л. Українка яскраво моделює образи своїх персонажів, приділяючи увагу художнім деталям у характеристиці одягу. Одяг розкриває не лише соціальну приналежність, але й особистісні риси кожного героя та їх взаємовідносини. Наприклад, коли Мавка вже вдягнута як веліла Лукашева мати, у любовний розмовах з коханим лишається собою. У Лукаша виникає резонанс між тим образом, який він бачить, що кохана *«убрана по-буденному, а править таке, немов на свято орацію!»*. Мавку чіпляє за живе, що він тепер дивується й сміється з її внутрішнього світу, з її життєвої філософії через те, що її зовнішній вигляд не відповідає в його уяві її внутрішньому світу. Мавка хоче спалити одіж, якщо вона *«у цій одяжі неначе одмінилась!»*, однак Лукаш боїться, щоб її буде *«мати гірше гризти»*.

До того ж характеристика одягу персонажів, які належать до реального світу – це, передусім, індикатор соціальної приналежності персонажа. У подробицях лише три герої п'єси описані: Лев вбраний *«по-поліському»* у *«сиву повстану шапку-рогатку»* *«у полотняну одягу і в ясно-сиву, майже білу свиту; на ногах постолі, в руках кловня (малий ятірець), коло пояса на ремінці ножик, через плече виплетений з лика кошіль (торба) на широкому реміні»*. Лукаш *«убраний так само (як Лев – прим.авт.) в полотняну одягу, тільки з тоншого полотна; сорочка випущена, мережана біллю, з виложистим коміром, підперезана червоним поясом, коло коміра і на чохлах червоні застіжки; свити він не має; на голові бриль; на поясі ножик і ківшик з лика на мотузку»*. Образ Килини розкритий не лише через опис вбрання *«в червоній хустці з торочками, в бурячкової спідниці, дрібно та рівно зафалдований; так само зафалдований і зелений фартух з нашитими на ньому білими, червоними та жовтими стяжками; сорочка густо натикана червоним та синім»*, але й через додаткові характеристики Л. Українка підкреслює суть героїні: *«намисто дзвонить дукачами на білій пухкій ший, міцна крайка тісно перетягає стан, і від того круга, заживна постать здається ще розкішнішою»*.

Динаміка розвитку образу репрезентована у портреті Мавки. При першій зустрічі з Лукашем вона *«в ясно-зеленій одяжі, з розпуценими чорними з зеленим полиском косами»*. На вимогу Лукашевої матері Мавка перевдягнулася: *«на її сорочка з десятки, скупо пошита і латана на плечах, вузька спідничина з набиванки і полинялий фартух з димки»*. Приймаючи святкові шати від Лісовика вдягає поверх свого вбрання

«пишину, злотом гаптовану багрянцю і срібний серпанок», вінок з калини і розпускає коси.

Втрата кохання й осінь приходять в життя Мавки одночасно. Вона з'являється біля дому Лукаша *«в чорній одяжі, в сивому непрозорому серпанку, тільки на грудях красіє маленький калиновий пучечок»*, а востаннє Мавка з'являється перед Лукашем в людському образі *«у білій додільній сорочці і в білій, зав'язаній по-старосвітському, намітці»*. І, насамкінець, Л. Українка зображає Мавку як легку, білу, прозору постать *«що з обличчя нагадує Мавку»*. Тож, її безтілесність Л. Українка підкреслює відсутністю опису одягу...

Тож, увага Л. Українки до вбрання персонажів пояснюється тим, що завдяки цьому розкривається художній та психологічний портрет кожного з них. Акцент же на кольорі лише підсилює враження читачів. Л. Українка вміло маніпулює назвами кольорів, тим самим акцентує увагу не так та самому одязі як на емоційній характеристиці елементів вбрання. Наприклад, сива повстаня шапка-рогатка, ясно-сива, майже біла свита, червоний пояс, червоні застіжки, червона хустка, бурячкова спідниця, зелений фартух з білими, червоними та жовтими стяжками, вбрання барви кори, кирея барви старого золота, одяг від каламутно-жовтого до ясно-блакитного кольору, перловий віночок, червоні черевички, золота кирея та ін. Одночасно у природі барви мулу, зелений серпанок, білі і зазолотіли квітки, білий цвіт, оксамитна тінь, біляві хмари, осіння прозолоть, мак жаром червоніє, густо-синє передзахідне небо та ін. Кольорове забарвлення є навіть у емоцій та переживань: мрії золото-блакитні. Додаткову увагу через колір приділено оздобленню сорочок: у Лукаша сорочка *«мережана біллю»*, а в Килини *«густо натикана червоним та синім»*. Тож, на цьому прикладі добре видно, що Л. Українка вдало поєднала кольори природи з кольором одягу та оздоблення. І всі кольори ніби створюють одну цілісну картину сприйняття персонажів твору через образ кольору – опис одягу – портрет героя.

Висновки. У публікації здійснено аналіз портретування персонажів та оточуючого середовища в п'єсі Л. Українки «Лісова пісня». Головними з них є Мавка та Лукаш. Серед другорядних – мати Лукаша, Килина, дядько Лев, Водяник, Лісовик. Внаслідок цього виявлено, що опис вбрання (а саме – поспособу вдягання, кольору виробів, виду зачіски, прикрас та оздоблення) є одним з основних елементів портрета персонажів твору. Адже, як відомо з огляду на аналіз українського фольклору, в описі міфічних істот традиційно

відсутня деталізація. У випадку з твором Л. Українки, винятком є персонаж Мавки, яка постійно знаходиться в стані переходу між двома світами: реальним і міфічним.

Тому в «Лісовій пісні» вона короткий проміжок часу представлена в людському вбранні, з метою наближення її до роду людського, що не дає їй змогу уникнути трагічної долі. Як бачимо, тех-

ніка й прийоми побудови портрета в творах Лесі Українки є індивідуалізованими та синтезують засвоєний українським народом духовний і матеріальний досвід та традиції, що втілено в застосуванні авторкою «Лісової пісні» лаконічних описів народного костюма та його окремих елементів у персонажів твору, задля підсилення їхньої характеристики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисюк Т. Фольклор і міфологія у «Лісовій пісні» Лесі Українки. *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 2. С. 31–40.
2. Веретейченко І. Міфологічний інтертекст драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Література. Фольклор. *Проблеми поетики* : зб. наук. пр., Київ, 2010. Вип. 29. Ч. 1. С. 93–100.
3. Забужко О. С. Notre Dame d'Ukraine : Українка в конфлікті міфологій. 3-тє вид. Київ : КОМОРА, 2018. 655 с.
4. Мазур О. А. Художня функція елементів одягу в драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». *Феномен Лесі Українки: літературознавчий, лінгвістичний, історіософський, філософський та педагогічний аспекти* : зб. наук. пр., м. Черкаси. 2010. С. 41–44.
5. Скупейко Л. Казка і міф у драмі Лесі Українки «Лісова пісня». *Слово і час*. 2000. № 8. С. 55–65.
6. Холодинська С. М. «Лісова пісня» Лесі Українки в контексті творчості поетеси (естетичний аспект). *Гуманітар. часопис*. 2010. № 2. С. 106.
7. Шевченко І. Сакральний художньомовний світ у драмі-феєрії «Лісова пісня». *Лесья Українка і сучасність* : зб. наук. праць. Луцьк, 2008, Т. 4. Кн. 2. С. 264.
8. Українка Л. Лісова пісня. Харків : Фоліо, 2011. 640 с.

REFERENCES

1. Borysiuk T. Folklor i mifolohiia u «Lisovii pisni» Lesi Ukrainky [Folklore and mythology in the «Forest Song» by Lesya Ukrainka]. *Narodna tvorchist ta etnohrafia*. 1991. № 2. S. 31–40 [in Ukrainian].
2. Vereteichenko I. Mifolohichniy intertekst dramy-feierii Lesi Ukrainky «Lisova pisnia» [Mythological intertext of Lesya Ukrainka's drama extravaganza «The Forest Song»]. *Literatura. Folklor. Problemy poetyky* : zb. nauk. pr., Kyiv, 2010. Vyp. 29. Ch. 1. S. 93–100 [in Ukrainian].
3. Zabuzhko O. S. Notre Dame d'Ukraine : Ukrainka v konflikti mifolohii [Notre Dame d'Ukraine : Ukrainka in the conflict of mythologies]. 3-tie vyd. Kyiv : KOMORA, 2018. 655 s [in Ukrainian].
4. Mazur O. A. Khudozhnia funktsiia elementiv odiahu v dramy-feierii Lesi Ukrainky «Lisova pisnia» [The artistic function of clothing elements in the drama extravaganza of Lesya Ukrainka «The Forest Song»]. *Fenomen Lesi Ukrainky: literaturoznavchyi, lnhvistychnyi, istoriosofskyi, filosofskyi ta pedahohichniy aspekty* : zb. nauk. pr., m. Cherkasy. 2010. S. 41–44 [in Ukrainian].
5. Skupeiko L. Kazka i mif u dramy Lesi Ukrainky «Lisova pisnia» [Fairy tale and myth in Lesya Ukrainka's drama «The Forest Song»]. *Slovo i chas*. 2000. № 8. S. 55–65 [in Ukrainian].
6. Kholodynska S. M. «Lisova pisnia» Lesi Ukrainky v konteksti tvorchosti poetesy (estetychnyi aspekt) [«The Forest Song» by Lesya Ukrainka in the context of the poetess's work (aesthetic aspect)]. *Humanitar. chasopys*. 2010. № 2. S. 106 [in Ukrainian].
7. Shevchenko I. Sakralnyi khudozhnomovnyi svit u dramy-fierii «Lisova pisnia» [Sacred artistic world in the drama-feria «The Forest Song»]. *Lesia Ukrainka i suchasnist* : zb. nauk. prats. Lutsk, 2008, T. 4. Kn. 2. S. 264 [in Ukrainian].
8. Ukrainka L. Lisova pisnia [The Forest Song]. Kharkiv : Folio, 2011. 640 s [in Ukrainian].